

Kokiais būdais vaikai paprastina žodžių tarimą?

Dr. Eglė Krivickaitė – Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Humanitarinių mokslų fakulteto Lituanistikos katedros lektorė, VDU Tarpkultūrinės komunikacijos ir daugiakalbystės tyrimų centro mokslo darbuotoja. El. paštas eglekriv@gmail.com.

2017-06-01

" Skirtingo amžiaus vaikams sunku ištarti įvairius garsus, jų junginius, taip pat ilgesnius žodžius, todėl vaikai dažnai juos paprastina ir ištaria taip, kaip tuo metu geba, kaip jiems lengviau ar / ir patogiau. Suaugusieji šias supaprastintas formas dažnai vadina klaidomis, nors iš tiesų tai natūralus kiekvienos kalbos garsų junginių ir žodžių struktūros įsisavinimo kelias."

Pirmieji žodžiai

Jau čiauškėjimo laikotarpiu vaikai pradeda tarti pirmuosius balsis–priebalsis (CV) struktūros skiemenis, kai pavienius garsus jungia į junginius, pavyzdžiui: ma, ba, be, te. Šiuos skiemenis pakartojus keletą kartą, tėveliai jau džiaugiasi pirmaisiais vaiko žodžiais, pavyzdžiui, *mama, tete, baba, bamido*. Vadinamuosius pirmuosius žodžius galima suskirstyti į dvi grupes: 1) kartotiniai, kai kartojamas tas pats priebalsis-balsis skiemuo (*baba, mamam*); 2) nekartotiniai, kai tariami skirtingi priebalsis-balsis skiemenys (*bamido*).

Nustatyta, kad didžioji dalis (apie 90 proc.) vaikų ištartų pirmųjų priebalsis-balsis skiemens struktūros žodžių dažniausiai sudaro sprogstamieji b, d (*baba, di*) arba sklandusis m (*mama*) priebalsiai. Tokius rezultatus patvirtina lietuvių, ispanų, olandų ir kitų kalbų tyrimai.

Priebalsių junginiai vaikų kalboje pasirodo apie antrus metus. Gebėjimas ištarti priebalsių junginį siejamas su artikuliacinio aparato subrendimu ir išsivystymu: pavienį garsą ištarti kur kas lengviau nei žodyje. Taigi nors vaikas vieną garsą jau geba ištarti, tačiau žodyje to paties garso tiksliai ištarti dar gali nepavykti. Pavyzdžiui, anglakalbiai trejų metų vaikai ištaria *see, no*, o priebalsių junginio žodyje *snow* ištarti negeba. Lenkų kalbos tyrimas atskleidė, kad trejų metų vaikas priebalsių junginių *st, sm, sx, sw, sk, sp* tiksliai ištarti dar negeba, tačiau kiekvieną priebalsį atskirai ištara tiksliai. Lietuvių kalbos tyrimai rodo panašius rezultatus: priešmokyklinio amžiaus vaikai pavienį priebalsį l ištaria tiksliai, bet priebalsių junginyje jį keičia kitu priebalsiu, pavyzdžiui: vietoje *tiltas* pasako *tivtas*.

Priebalsių junginių tarimas

Kalbos įsisavinimo tyrėjai yra pastebėję ir aprašę universalias, visoms kalbos būdingams priebalsių junginių įsisavinimo stadijas.

Pirma – vaikai priebalsių junginių netaria, vieną iš priebalsių praleidžia, t. y. vietoje junginio priebalsis-priebalsis-balsis, ištaria tik priebalsis-balsis. Pavyzdžiui, *svogūnas* gali ištarti *sogūnas, balandis* gali ištarti *baladis* ir pan. Šiuo laikotarpiu taip pat būdinga tarp priebalsių įterpti balsį, pavyzdžiui, anglakalbiai vaikai žodyje *plate* [pleit] (*liet. lėkštė*) įterpia balsį ir ištaria [paleit]. Įdomu, kad lietuvių kalbos tyrimų rezultatai neleidžia teigti,

kad ir lietuviai vaikai įterpia balsį tarp priebalsių. Tokių pavyzdžių neužfiksuota, atvirkščiai, vaikai prie jau esančio priebalsių junginio, prideda dar vieną priebalsį ir ištaria žodyje trijų priebalsių junginį, pavyzdžiui, vieno tyrimo metu vaikas vietoje *herbas* ištara *serbkas*.

Vėliau priebalsių junginiai pradkami tarti, iš pradžių pakeičiant vieną iš dėmenų lengvesnės artikuliacijos garsu, kol galiausiai priebalsių junginiai pradeda tarti tiksliai.

Vienus priebalsių junginius įsisavinti lengviau, kitus – sunkiau. Anglų k. tyrimai rodo, kad junginiai, sudaryti iš bent vieno sprogstamojo priebalsio, tiksliai ištariami anksčiau nei turintys pučiamuosius priebalsius.

Anksčiausiai įsisavinami *sprogstamasis+sklandusis* priebalsių junginiai, pavyzdžiui, pl. Sunkiausia tiksliai ištarti *pučiamasis+sklandusis* junginius, pavyzdžiui, sl. Lietuvių kalbos tyrimo duomenys rodo panašius rezultatus: anksčiausiai tiksliai pradkami tarti *sklandusis+sprogstamasis* priebalsių junginiai *mb, mp, mk*, pavyzdžiui: *kambajj* [= *kambarj*], *kampq, išimk*. Tačiau kur kas sunkiau ištarti *sprogstamasis+sklandusis* junginius, pavyzdžiui: *kl, km, kn*, taip pat *sprogstamasis+pučiamasis* priebalsis *ks, kš, ps*.

Priebalsių junginio tiksliam ištaramui įtakos turi jo vieta žodyje, tačiau skirtingų kalbų rezultatai ne visada sutampa. Lenkakalbiai 1;5–1;9 amžiaus vaikais žodžio pradžioje esančius priebalsių junginius paprastina kur kas dažniau nei viduryje. Nustatyta, kad iš žodžio pradžioje ištartų 309 junginių, 277 ištarti netiksliai, o žodžio viduryje iš 270 junginių, tik 73 ištarti netiksliai. Rusakalbių vaikų (4;0–8;8 amžiaus) eksperimentinio tyrimo rezultatai kitokie: vaikai reikšmingai tiksliau pakartojo skiemenis, kurie junginį turi pradžioje, o ne pabaigoje: *priebalsis-priebalsis-balsis* skiemuo reikšmingai tiksliau pakartotas nei *balsis-priebalsis-priebalsis*, *priebalsis-priebalsis-balsis-priebalsis* tiksliau ištartas nei *priebalsis-balsis-priebalsis-priebalsis*. Lietuvių kalbos tyrimai parodė, kad tik tam tikrus junginius vaikai anksčiau tiksliai tarti pradeda žodžio pradžioje nei viduryje.

Pavyzdžiui, junginys sk žodžio pradžioje netaisyklingai tartas iki 2;3 amžiaus, o viduryje – iki 2;6 amžiaus. Kiti mokslininkai teigia, kad priebalsių junginiai žodžių viduryje išmokstami tarti anksčiau negu žodžio viduryje, nes žodžio viduryje esančio junginio priebalsiai gali pasiskirstyti į du skiemenis, o žodžio pradžioje junginys visas būna tame pačiame skiemenyje.

Lyginamieji kalbų tyrimai rodo, kad priebalsių junginių įsisavinimas atspindi kokius garsų junginiai kiekvienai kalbai yra būdingesni ir dažniau vartojami žodžiuose. Vaikai greičiau išmoksta tai, kas būdinga aplinkos kalbai. Dažnos struktūros vaikams yra geriau žinomos, nes jas tenka dažniau praktikuotis tarti ir todėl anksčiau ištiriamos tiksliai nei rečiau kalboje pasitaikančios struktūros.

Universalios žodžių tarimo paprastinimo strategijos

Lyginamieji kalbų tyrimai leido nustatyti tokias įvairioms kalboms būdingas žodžių tarimo paprastinimo strategijas:

- 1) vieno garsų keitimas kitais garsais;
- 2) praleidžiami pavieniai garsai arba visas skiemuo;
- 3) garso įterpimas;
- 4) garsų sukeitimas vietomis;
- 5) garsų asimiliacija;
- 6) garso iš vieno žodžio skiemens perkėlimas į kitą skiemenį.

Šias žodžių tarimo paprastinimo strategijas vaikai taiko tik pradėję tarti šiek tiek sudėtingesnės struktūros žodžius ir taiko net iki priešmokyklinio ar pradinio mokyklinio amžiaus. Žemiau kiekviena žodžių tarimo paprastinimo strategija apibūdinama išsamiau.

Vieno garsų keitimas kitais garsais. Tai viena dažniausia vaikų taikoma strategija, kai sunkesnės artikuliacijos garsus keičia lengvesnės artikuliacijos arba labiau įprastais garsais. Pavyzdžiui, *r* priebalsio artikuliacija

sudėtinga, todėl vietoje *erelis* ištaria *elelis*, vietoje *šarka* pasakys *šajka* ir pan. Dažniausiai keičiami panašios artikuliacijos priebalsiais, pavyzdžiui, sprogstamieji keičiami kitais sprogstamaisiais: priebalsis *k* keičiamas *t*; *d* keičiamas *g* priebalsiu; *p* keičiamas *t* priebalsiu; sklandieji keičiami kitais sklandžiaisiais – *r* dažniausiai keičiamas *l* arba *v* priebalsiais. Vaikams sunku ištarti *f*, *z*, *s*, *v* priebalsius, ypač, jei jie yra žodžio pradžioje: priebalsis *f* dažnai keičiamas *p*; priebalsis *s* keičiamas *t*; priebalsis *v* dažnai keičiamas *b* priebalsiu.

Lietuvių vaikų eksperimentinis kalbos tyrimas parodė, kad keturmečiai linkę vietoje priebalsio *š* tarti *s*, vietoje *ž* tarti *z*, vietoje *č* tarti *c* arba *s*, pavyzdžiui: šakutė ištarta sakutė, žodis laiškas ištartas laiskas, vietoje česnakas ištarta cesnakas, o vietoje čiaupas ištarta siaupas, vietoje žieda – ziedas ir pan. Priebalsis *r* keistas *l*, *j* priebalsiais: žodis raketa gali būti ištartas laketa, jaketa (= raketa), žodis voras gali būti ištartas volas atba vojas, žodį tvora gali ištarti tvoja. Net ir šešimečiams-septynmečiams dar sunku žodžiuose tiksliai ištarti visus garsus, todėl vaikai juos keičia, pavyzdžiui, vietoje ropė ištaria vopė ir pan.

Pavienio garso arba skiemens praleidimas. Vaikai linkę praleisti vieną iš priebalsių junginio dėmenų (žr. skyrelį *Priebalsių junginių tarimas*). Pavyzdžiui, ispanakalbiai vieną dėmenį praleidžia 93 proc. junginių: dažniausiai praleidžiami *r* ir *l* priebalsiai, rečiau – sprogstamieji priebalsiai. Lietuvių vaikų kalbos tyrimas rodo, kad vieną iš priebalsių junginio dėmenų vaikai praleidžia tiek žodžio pradžioje, pavyzdžiui, svogūnas ištaria sogūnas, tiek žodžio viduryje, pavyzdžiui, balandis ištaria baladis, žodis sviestas ištaria siestas.

Nustatytos tam tikros priebalsių junginių praleidimo įsisavinimo tendencijos: dažniau praleidžiamas pirmasis junginio dėmuo, jei tai sprogstamasis arba pučiamasis priebalsis; antrasis junginio dėmuo praleidžiamas, jei tai sklandusis priebalsis; jei abu junginio dėmenys yra sprogstamieji, pučiamieji arba sklandieji, tada vaikai dažniau praleidžia pirmąjį dėmenį.

Priebalsio praleidimas būdingas ne tik žodžiuose, turinčiuose priebalsių junginių, bet ir priebalsis-balsis junginiuose. Lietuvių vaikų kalbos tyrimas parodė, kad ne priebalsių junginyje dažnai praleidžiamas priebalsis žodžio pabaigoje, t. y. vaikai linkę tarti atviruosius skiemenis, pavyzdžiui, *erelis* ištartas *ereli*. Suomių vaikų kalbos tyrimas atskleidė, kad vaikai labiau linkę netarti priebalsio žodžio pradžioje, pavyzdžiui, vietoje [meni] ištare [en:i] (liet. *ėjo*), vietoje [het:u] ištare [et:u] (liet. *skrybėlė*).

Garso ar skiemens praleidimui dažnai įtakos turi kirčio vieta žodyje. Anglų kalbos eksperimentinis tyrimas atskleidė, kad ypač dažnai praleidžiamas prieš kirčiuotą skiemenį einantis skienuo, pavyzdžiui, *telephone*[1] ištaria [tefon], *banana* ištaria [nana]; po kirčiuoto skiemens einantis skienuo praleidžiamas kur kas rečiau.

Dar viena žodžių tarimo paprastinimo strategija – **tarp priebalsių įterpti balsį**. Pavyzdžiui, anglakalbiai vaikai žodyje *plate* [pleit] (liet. *lėkštė*) įterpia balsį ir ištaria [paleit]. Papildomo garso įterpimas žodyje daugiau būdingas 2–3 metų vaikams, tačiau gali pasitaikyti ir šiek tiek vyresniame amžiuje. Kaip jau minėta, lietuvių kalbos tyrimų rezultatai įdomūs, nes vaikai prideda ne balsį, o priebalsį ir žodžio tarimas tampa dar sudėtingesnis.

Garsų sukeitimas vietomis vyksta, kai, pavyzdžiui, anglų k. žodis *desk* ištariamas [deks], *ask* ištariamas [aks], *kite* [kait] ištartas [taik]. Lietuvių kalbos tyrimai parodė, kad vaikai garsus vietomis dažniausiai sukeičia ilguose (trijų–keturių skiemenų) žodžiuose, pavyzdžiui: *motociklas* gali ištarti *mocotiklas*, *begemotas* ištaria *gebemotas*.

Garsų asimiliacija – kai priebalsiai žodyje supanašėja. Pastebėta, kad trumpuose, t. y. vienskiemeniuose žodžiuose, dažniausiai priebalsiai suderinami pagal artikuliacijos vietą. Pavyzdžiui, anglakalbiai vaikai vietoj *dog* gali ištarti [gog] arba [dod], lietuviai vaikai vietoje *katė* gali ištarti *tatė* ir pan. Ilgesniuose žodžiuose dažniausiai asimiliuojami gretimuose skiemenyse esantys priebalsiai, pavyzdžiui, žodyje *skanumėlis* priebalsį *m* asimiliuoja *l* priebalsis ir vaikas ištaria *skanulėlis*. Mažų vaikų kalboje ypač dažnai asimiliuojami tie garsai, kuriuos jiems sunku ištarti: *l*, *r*, *v*, *h* priebalsiai.

Rečiausiai vaikų kalboje pastebimas garso iš vieno žodžio skiemens perkėlimas į kitą skiemenį. Aglakalbiai vaikai linkę sklandžiuosius *l* ir *r* priebalsius iš žodžio vidurio perkelti į pradžią išlaikant tą pačią junginio

struktūrą: [trəpʌfə] [= təprʌfə], [flɛklətə] [= fɛklətə]. Lietuvių kalbos netikrų žodžių pakartojimo tyrimas parodė, kad nuo ketverių iki aštuonerių metų amžiaus vaikai kartodami pirmą kartą išgirdėtą žodį dažnai iš žodžio viduryje esančio priebalsių junginio vieną dėmenį perkėlė į žodžio pradžią, pavyzdžiui, *gvita* (= *gitva*), *glosakuni* (= *gosakluni*). Gauti rezultatai leido pastebėti, kad lietuviai vaikai, kaip ir anglai, perkėlę priebalsį, dažniausiai išlaiko to paties tipo priebalsių junginį: sprogtamasis+sklandusis, pavyzdžiui: pr->gr, kl->gl, tv->gv, arba pučiamasis+sprogtamasis, pavyzdžiui: st->sg, sp->sd.

Ne visada lengva tiksliai nustatyti, koks procesas tariant žodį įvyko. Pavyzdžiui, tolimoji asimiliacija ar priebalsio pakeitimas. Jei vietoje katė vaikas ištare tatė, gali būti tolimoji regresinė asimiliacija (antrame skiemenyje esantis t asimiliavo pirmajame skiemenyje esantį priebalsį k), kita vertus, vaikams būdinga tarti priekinės eilės priebalsius, todėl gali būti, kad liežuvio užpakalinis gomurio užpakalinis priebalsis pakeistas liežuvio priešakinio dantiniu t priebalsiu. Norint išsiaiškinti netikslaus žodžio ištaramo priežastis, siūloma išanalizuoti daugiau to paties vaiko netiksliai ištartų žodžių, kad būtų galima pastebėti, kokie fonologiniai procesai jo kalbai būdingi.

[1] Kirčiuotas skienuo pabrauktas.